

Export biedt Zeeland uitkomst

Zeeland is dit jaar hard getroffen door de economische neergang. In 2009 krimpt de provinciale economie naar verwachting met 5%. De conjunctuur- en exportgevoelige industriesector duwt de regio ver in de min, maar zorgt ook voor een relatief snel herstel. Zo profiteert de regio van een aantrekkende wereldhandel. In 2010 groeit de Zeeuwse economie weer. Niet alleen door de exporterende industrie, maar ook door toemend binnenlands toerisme.

1. De mondiale economie staat zwaar onder druk. Wat zijn de vooruitzichten voor Nederland?

De Nederlandse economie heeft het zwaar te verduren. In het eerste half jaar van 2009 kromp de economie met 5% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Over heel 2009 krimpt de Nederlandse economie met 4,2%. De stemming van consumenten en producenten verbetert en in het derde kwartaal klimt de economie uit het dal onder leiding van de aantrekkende export. De investeringen, huizenprijzen en arbeidsmarkt ontwikkelen zich volgend jaar nog negatief. De economische groei voor geheel Nederland komt voor 2010 uit op 0,7%.

Tabel 1 Nederlandse economie in cijfers

	2008	2009	2010
Economische groei (BBP)	2,0%	-4,2%	0,7%
Particuliere consumptie	1,3%	-2,7%	-0,3%
Bedrijfsinvesteringen	4,7%	-14,0%	-6,4%
Uitvoer	2,7%	-9,2%	1,3%
Werkloosheid*	3,9%	5,0%	8,0%

Bron: ING Economisch Bureau

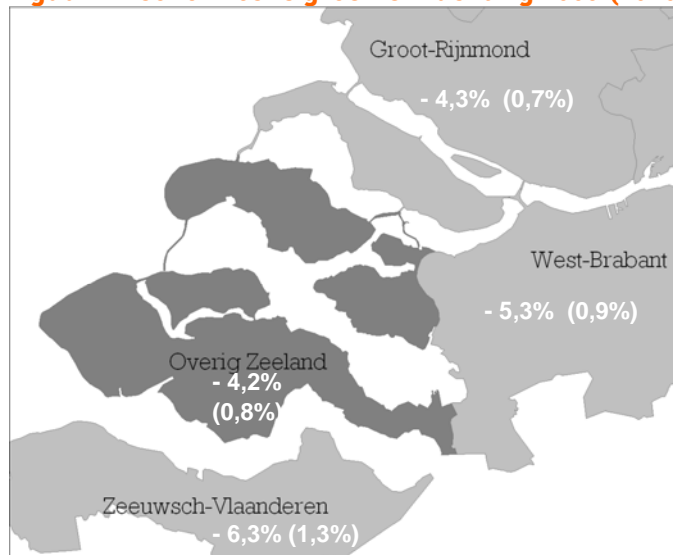
*percentage van beroepsbevolking

2. Veel bedrijven in de regio hebben met vraaguitval te kampen. Slaat de recessie in Zeeland harder toe dan in de rest van het land?

De regionale economische groei bleef in de provincie Zeeland in 2008 steken op 1,4%. Dit is beduidend minder dan de landelijke groei. De belangrijkste oorzaak is de aanwezigheid van relatief veel industriebedrijven. Het aandeel van de

industrie in de economie van Zeeland is twee keer zo groot als in de rest van Nederland. Deze bedrijfstak is samen met de sector transport & logistiek het hardst door de crisis geraakt, terwijl zij goed is voor bijna een derde van de productie in de regio. De industrie wordt dit jaar het zwaarst getroffen van alle bedrijfstakken. Mede daardoor staat de economie in Zeeland nog zwaarder onder druk dan in de meeste andere regio's. Al met al gaan wij voor Zeeuws Vlaanderen uit van een economische krimp van 6,3% en voor overig Zeeland van 4,2% in 2009 (figuur 1).

Figuur 1 Economische groeiverwachting 2009-(2010)

Bron: ING Economisch Bureau

3. Staat Zeeland er structureel slecht voor?

Nee, hoewel de crisis ook deze regionale economie weliswaar op zijn grondvesten heeft doen trillen, staat de economie van Zeeland er structureel redelijk voor. Door haar internationale karakter is de chemische industrie in Zeeuws-Vlaanderen veel zwaarder getroffen dan bijvoorbeeld de detailhandel. Het betreft echter een cluster van bedrijven die in een vroeg-cyclisch onderdeel van de industrie actief zijn,

waardoor de teruggang eerder gevoeld is, maar ook sneller wegebt. Grote bedrijven als het Amerikaanse Dow Chemical zijn zeer waardevol voor de regio. Zij vergroten zowel direct als indirect de regionale werkgelegenheid. De spin-off van dergelijke bedrijven voor toeleverende en dienstverlenende bedrijven versterkt de economie. Tegelijkertijd kan de afhankelijkheid van grote bedrijven de economie kwetsbaarder maken.

Een ander sterk punt is de aantrekkelijkheid van de Zeeuwse kust voor toeristen. Nu consumenten hun hand op de knip houden gaan zij vaker voor een binnenlandse dan voor een buitenlandse vakantie. Zeeland kan zo bij lagere consumptieve bestedingen toch profiteren als toeristische trekpleister.

4. De industrie wordt dus het zwaarst getroffen, maar zijn er in 2009 ook sectoren die groeien?

De gezondheidszorg toont zich het meest crisisbestendig. Als enige laat deze sector in 2009 nog een stevige groei zien (tabel 2). Zorginstellingen voorzien in een basisbehoefte waar consumenten en overheid niet of nauwelijks op bezuinigen. De toegenomen financiële onzekerheid leidt tot spaarzame consumenten en bedrijven. Dit zet de verkopen in de overige sectoren onder druk. Ondanks zuiniger consumenten realiseren supermarkten dit jaar als enige segment binnen de detailhandel een groei in de omzet. Net als delen van de landbouw profiteren zij van de basisbehoefte waarin zij voorzien. Van alle krimpende sectoren vertoont de detailhandel samen met de landbouw in 2009 daardoor de kleinste min.

Tabel 2 Ramingen volumegroei per sector

	2008	2009	2010
Landbouw	2,1%	-2,1%	1,0%
Industrie	-0,7%	-10,2%	1,5%
Bouw	5,9%	-6,1%	-7,1%
Groothandel	1,7%	-6,0%	1,0%
Detailhandel	0,7%	-3,9%	-2,3%
Horeca	-3,1%	-7,0%	-1,0%
Transport & opslag	1,0%	-9,5%	2,7%
Zakelijke dienstverlening	2,6%	-4,4%	0,6%
Overheid	2,2%	0,5%	0,6%
Zorg	3,3%	3,5%	3,0%
Totaal Nederland	2,0%	-4,2%	0,7%

Bron: ING Economisch Bureau

Zakelijke dienstverleners laten een divers beeld zien. Uitzend- en reclamebureaus hebben de meeste last van de vraaguitval, doordat bedrijven massaal afscheid nemen van tijdelijk personeel en stevig in reclame-uitgaven snoeien. Incassobureaus spinnen daarentegen garen bij de verslechterde betalingsmoraal. De bouw liet als enige commerciële sector in het eerste kwartaal 2009 nog een nulgroei zien. Niettemin is de recessie ook daar nu flink toegeslagen. Binnen de groothandel worden vooral de exporterende groot-

handels – traditioneel juist de groeimotor – hard geraakt. De afhankelijkheid van de wereldhandel speelt hen parten.

5. Is de bodem van het dal voor Zeeland in zicht?

De verwachting is dat de regio als één van de eerste regio's weer uit het dal omhoog zal klimmen. De regio kent veel vroeg-cyclische bedrijven. Voorop lopen in de teruggang betekent meestal ook voorop lopen in het herstel. Zeker wanneer dit herstel in het buitenland wordt ingezet. De meeste sectoren zullen in 2010 een periode van (sterke) krimp achter zich laten. De veelal lange looptijd van bouwprojecten zorgt voor een vertraagd effect op de productie, waardoor de bouw de enige sector is die in 2010 nog sterker krimpt dan in 2009. Vanwege de specifieke bevolkingssamenstelling in Zeeland maken woningcorporaties nu plannen en scenario's voor bouwprojecten na de recessie. Deze plannen zijn gericht op bevolkingskrimp.

De hard getroffen sectoren industrie, transport en groothandel richten zich eerder op en ontwikkelen zich in 2010 een stuk voorspoediger. De aantrekkende wereldhandel zorgt voor een exportherstel, waar vooral deze sectoren de vruchten van plukken. De oververtegenwoordiging van de industrie in Zeeland vormt een belangrijke bron van versneld economisch herstel in de regio. Wij verwachten dat de Zeeuwse economie in 2010 met 1,0% groeit. Dat is beter dan Nederland als geheel (0,7%).

6. Vorig jaar was er nog sprake van sectorbrede personeelstekorten. Betekent dit dat het verlies aan banen beperkt blijft?

Nee, de gevolgen van de economische recessie voor de arbeidsmarkt zijn niet gering. Door een aantal vertragende factoren, zoals de deeltijd-WW, zal het landelijke banenverlies in 2010 groter zijn dan dit jaar. Over beide jaren samen gaan landelijk tussen de 350.000 en 400.000 banen verloren. Gezien de grootte van de zakelijke dienstverlening gaan de meeste banen verloren in deze sector, zowel landelijk als in de regio.

Ook in Zeeland is in 2010 het banenverlies het grootst. Dit komt door de sterke afhankelijkheid van de Zeeuwse werkgelegenheid van de industrie. Maar de aanwezigheid van de horeca en dan vooral het grote aantal zelfstandigen in deze sector, verzacht het verlies dit jaar. Daarbij komt dat de financiële situatie in de Zeeuwse horeca in de zomermaanden veel minder nijpend is. Het doorkomen van de winter – zeker ook gezien het alsmaar afbrokkelend koopgedrag van consumenten – zal voor veel eigenaren van cafés en restaurants een flinke uitdaging blijken. Al met al gaat dit en volgend jaar iets meer dan 4% van de totale werkgelegenheid verloren. Dat komt overeen met een kleine 8.000 banen.

Tabel 3 Ramingen werkgelegenheid per sector

Bedrijfstak	Aantal banen*	Ontwikkeling banen	
	2008	2009	2010
Landbouw	280	-0,8%	-0,7%
Industrie	950	-3,6%	-7,5%
Bouw	510	-1,2%	-5,8%
Groothandel	530	-3,0%	-1,7%
Detailhandel	810	-1,0%	-2,5%
Horeca	355	-2,5%	-5,5%
Transport & opslag	390	-3,8%	-1,0%
Zakelijke dienstverlening	2.100	-4,5%	-2,0%
Overheid	970	0,1%	0,0%
Zorg	1.300	1,1%	0,9%

Bron: ING Economisch Bureau

* Aantal banen van werkzame personen in duizenden

7. Overheden hebben actie ondernomen om de gevolgen van de crisis voor de regio te verzachten. Zet dit voldoende zoden aan de dijk?

Om de crisis het hoofd te bieden hebben verschillende overheden besloten om juist nu extra te investeren. Hoewel de provincie Zeeland relatief weinig extra investeert (ca. € 2 mln), heeft zij wel een plan van aanpak opgesteld om sterker uit de crisis te komen. Dat is enerzijds gericht op korte termijn maatregelen, zoals de oprichting van een (arbeids-)mobiliteitscentrum in Goes en vermindering van administratieve lasten voor ondernemers. Anderzijds wordt de economische structuur versterkt door de kenniseconomie versneld te stimuleren en infrastructurele projecten te versnellen en te intensiveren. Met een bijdrage aan de Bèta-campus in Terneuzen wordt een hogere instroom in het techniekonderwijs gestimuleerd, wat het vestigingsklimaat voor hightech bedrijven kan verbeteren.

Al met al zullen de overheidsinvesteringen niet toereikend zijn om de verwachte teruggang op korte termijn het hoofd te kunnen bieden, maar een stap in de goede richting is het zeker.

8. Waar zouden ondernemers in deze tijden van crisis extra aandacht aan moeten besteden?

Van belang is om het hoofd koel te houden en te reageren op de korte termijn ontwikkelingen, maar tegelijkertijd voorbereidingen te treffen om te kunnen profiteren van marktkansen die zich na de crisis aandienen. De volgende onderwerpen vergen daarbij extra aandacht.

Cash is King

Als het economisch minder gaat, heeft dat direct gevolg voor het betalingsgedrag van debiteuren. Dit kan nadelig zijn voor de liquiditeitspositie van uw bedrijf. Tijd dus om uw werkkapitaal actief te gaan beheren. Denk daarbij aan snellere factu-

rering, scherpere incassoprocedures en inschakeling van gespecialiseerde partijen. Verder kunt u met debiteurenbevoorschotting liquiditeit vrijspelen.

Regeren is vooruitzien

Juist nu is het zeer belangrijk om te weten wat de gevolgen van verslechterende marktomstandigheden zijn voor uw bedrijf. Door toekomstscenario's uit te werken kunt u beter inschatten wat verschillende ontwikkelingen voor uw bedrijf betekenen. Wat kunt u doen als die ene goede klant vertrekt? Hoe verlicht u dit jaar de effecten en hoe werkt dit in 2010 uit? Maak ook een 'worst-case-scenario' en inventariseer tijdig de te nemen maatregelen bij de verschillende uitkomsten.

Metten is weten

Rentabiliteit gaat uiteindelijk boven omzet, wees hiervan bewust en kijk vooruit. Vaak zijn de kosten en opbrengsten per product of dienst wel bekend, maar ontbreekt de overview. Als u beschikt over goede managementinformatie, kunt u een verdiepingsslag maken en inzichtelijk krijgen hoe u kunt bijsturen. De investering die daarvoor nodig is, betaalt zich zonder twijfel terug. Relevante vragen zijn bijvoorbeeld: hoeveel verdien ik op een bepaalde relatie? Wat is de concentratiegraad van de klantenportefeuille? Wat is de verhouding tussen omzet en kosten en tussen vaste en variabele kosten?

Ken uw klant

Elke ondernemer zal zeggen dat hij zijn opdrachtgevers goed kent. Maar is dat ook echt zo? Bedrijfsketens worden complexer en contacten vinden vaak uitsluitend nog digitaal of telefonisch plaats. Is uw contactpersoon representatief voor het gehele klantenbestand en hoe komt u achter veranderende behoeftes van uw klant? Het is waardevol om uw kennis op dit punt te vergroten en op die manier mee te denken. Want reken maar: nu het economisch tegenzit, zullen ook opdrachtgevers hun wensen aanpassen.

Niets kalmeert zozeer als een genomen besluit

Ondernemen draait om keuzes maken. Soms ook harde keuzes. Het belangrijkste is de keuze voor het aanbrengen van focus. Succesvolle ondernemers concentreren zich op datgene waar ze goed in zijn of willen worden. Neem daarom afscheid van verliesgevende activiteiten en klanten. Kijk kritisch naar uw prijzen en schakel waar nodig extern advies in. Anderen kunnen u helpen om met een frisse blik naar uw organisatie te kijken. Dit kan een organisatieadviseur zijn, uw accountant of uw bank. Door vroegtijdig in gesprek te gaan, kunnen ze proactief meedenken. Hier komen vaak goede oplossingen uit voort.

Meer weten?
Kijk op ING.nl/zakelijk
Of bel met

Machel Nuyten,
Regio-econoom Zeeland
020 57 61 280

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 20 oktober.

